

**DE
WOLF
TERUG**
eng of enerverend?

Dick Klees • Erwin van Maanen • Leo Linnartz
Martin Drenthen • Michiel van der Weide

**DE
WOLF
TERUG**

DE WOLF TERUG ENG OF ENERVEREND?

**Dick Klees • Erwin van Maanen • Leo Linnartz
Martin Drenthen • Michiel van der Weide**

KOSMOS

Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen

© 2015 Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen

 @kosmosuitgevers

Fotografie: Dick Klees, Erwin van Maanen, Leo Linnartz, Michiel van der Weide,
Ger Meesters e.a.

Vormgeving: Ger Meesters

Omslagontwerp: Marlies Visser

Samenstelling en redactie: Madeleine Gimpel

Foto omslag en blz. 2: Iberische wolf © Peter van der Leer/Studio Wolverine

Foto blz. 144: Wolven © Dick Klees/Studio Wolverine

ISBN 978 90 5210 986 2

ISBN e-book 978 90 5210 987 9

NUR 436/430

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze en/of door welk ander medium ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Noch de makers, noch de uitgever stellen zich echter aansprakelijk voor eventuele schade als gevolg van eventuele onjuistheden en/of onvolledigheden in deze uitgave.

INHOUD

	Inleiding	7
1	Beelden van de 'grote boze wolf' Erwin van Maanen	8
2	Biologie en gedrag Dick Klees & Leo Linnartz	26
3	Geschiedenis van de wolf in onze omgeving Erwin van Maanen	46
4	De terugkeer van wolven naar de Lage Landen Dick Klees & Leo Linnartz	62
5	Wat zijn de gevolgen voor de mens? Michiel van der Weide & Martin Drenthen	82
6	De terugkeer van 'wilde' dieren Leo Linnartz	98
7	Wat vraagt de terugkeer van de wolf van ons? Martin Drenthen	118
	Verder lezen	137
	Over de auteurs	139
	Over de deelnemende organisaties	140
	Register	142

INLEIDING

De kans is groot dat na afwezigheid van ruim een eeuw de wolf spontaan terugkeert in onze contreien. In heel Europa is sprake van een comeback van dit roofdier, die inmiddels ook in Nederland en België actueel is. Zal hij zich hier echt gaan vestigen? Dat roept gemengde gevoelens op.

Wolven hebben bij veel mensen een negatief imago dat vaak berust op vooroordelen en sprookjes, wat een gevoel van dreigend gevaar geeft, zonder precies te weten waarvoor. Toch zou slechts een derde van de bevolking gekant zijn tegen de terugkeer van wolven; anderen staan er neutraal tegenover of zien hun terugkeer juist als een verrijking van onze natuur. Dit past ook bij het groeiende verlangen naar meer wildernis – zij het alleen op de momenten en in de vormen die we zelf kiezen. Zo ervaren we de wolf als een symbool voor de fascinerende natuur, maar tegelijkertijd als een bedreiging voor onze geordende wereld.

In dit boekje vertellen vijf wolvenkenners meer over de geschiedenis van dit roofdier in de Lage Landen en waar onze beeldvorming zoal vandaan komt, om daar vervolgens de feiten naast te zetten. Alles wat er aan vragen leeft komt aan bod: biologie, gedrag, leefomgeving, verspreidingsgegevens en alle gevolgen voor de natuur, voor onszelf en onze (landbouw)huisdieren. Waarbij we uiteindelijk kunnen concluderen dat de terugkeer van de wolf ons uitdaagt te leren omgaan met de weerbarstige natuur en ‘enge’ dieren!

Grote zilverreigers worden steeds talrijker in Nederland.
Foto © Ger Meesters

Pagina 98-99: **Zeearend** Foto © Ger Meesters

Vorige pagina's: **Wolven op het Napoleontische slagveld van Borodino** (detail).
Een schilderij van de hedendaagse kunstenaar Walton Ford (2009).

Boven: **Wolf** Foto © Aaldrik Pot

*‘Wolf en prooi zijn van elkaar afhankelijk en
“regelen” elkaars aantal’*

Alle kenmerken van een allround atleet

De wolf is samen met de vos, poolvos, wasbeerhond, wilde hond, dingo, jakhals en coyote lid van de familie van hondachtigen. Hij is ook de voorvader van alle hondenrassen. Het is een carnivoor, een vleeseter, en als roofdier uitgerust om andere dieren te vangen, doden en te nuttigen. Hoewel lang niet zo sterk als een beer, leeuw of tijger heeft hij door samenwerken geleerd om prooien te overmeesteren die veel groter zijn dan hijzelf.

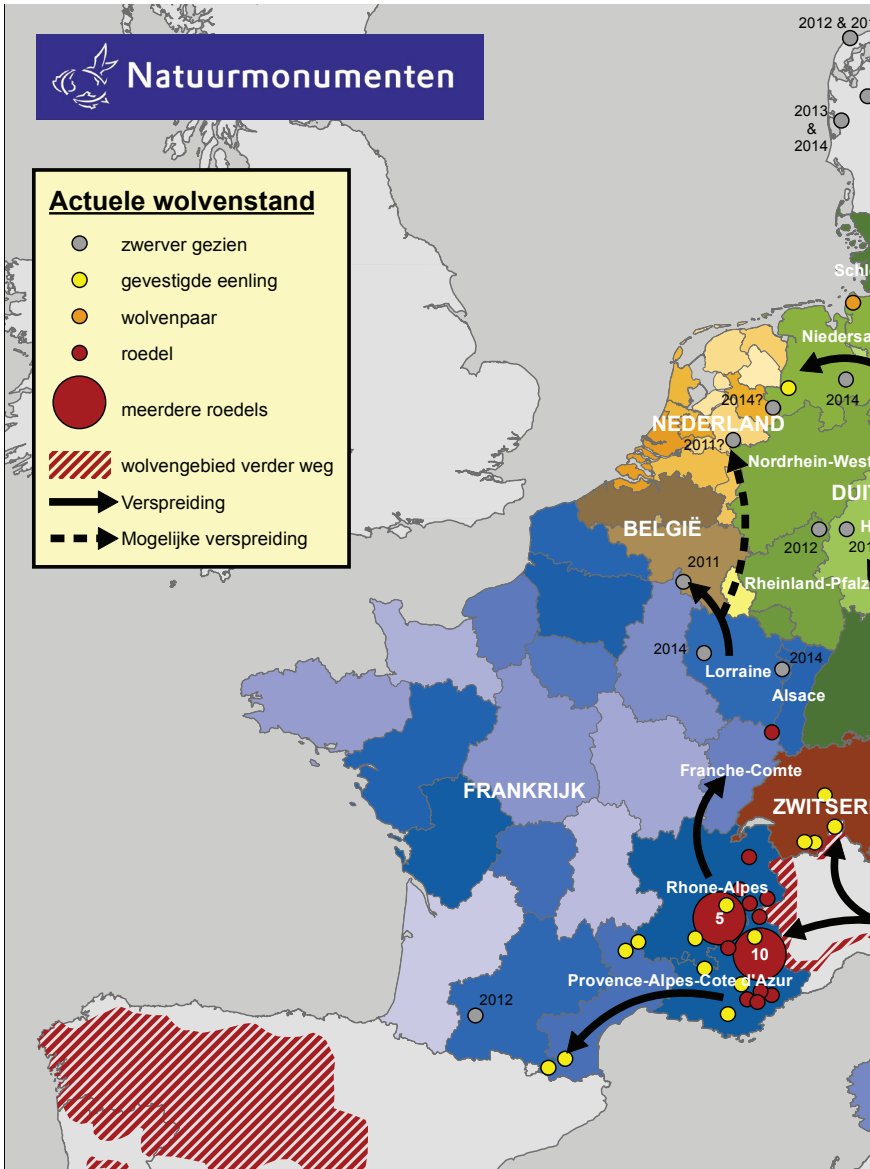
Een wolf leeft meestal in ‘roedels’, maar kan ook alleen overleven. Gebouwd op snelheid, kracht en uithoudingsvermogen is hij een allround atleet, goed op ieder onderdeel. Een wolf kan wel 50 tot 70 km per dag afleggen, maar houdt het gemiddeld op 25 km, springt en klimt goed, haalt sprintend 56 tot 64 km/uur en kan 13 km zwemmen. Allemaal eigenschappen die tot de verbeelding spreken.

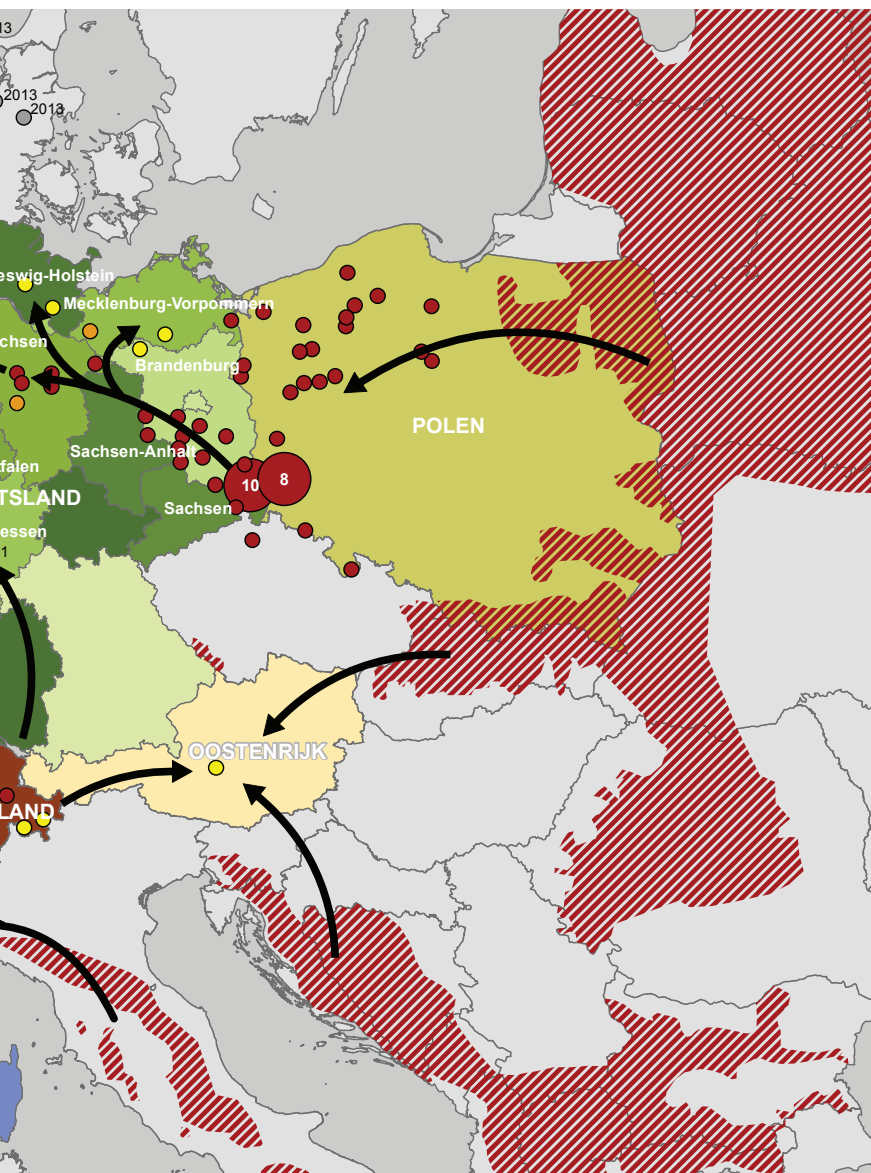
Natuurmonumenten

Actuele wolvenstand

- zwerver gezien
- gevestigde eenling
- wolvenpaar
- roedel
- meerdere roedels
- ▨ wolvengebied verder weg
- Verspreiding
- - -> Mogelijke verspreiding

De verspreiding van de wolf in Europa,
 november 2014 © Natuurmonumenten, samengesteld door Thomas van Bart

OVER DE AUTEURS

Dick Klees is als zelfstandig onderzoeker en natuurfotograaf, als eigenaar van Studio Wolverine, sinds de jaren 1980 in de greep van marters, beren en wolven, waarvoor hij in veel projecten in binnen- en buitenland samenwerkt. Als president van de North African Big Carnivore stichting ligt de focus momenteel iets zuidelijker. Kort na de oprichting van Wolven in Nederland is hij tot dit samenwerkingsverband toegetreden.

Erwin van Maanen is ecooloog en milieukundige, met een passie voor natuurbeschermingsonderzoek, rewilding, mens-natuurrelaties en de ecologie van vogels en zoogdieren. Hij is verbonden aan EcoNatura, een ecologisch adviesbureau, de Rewilding Foundation en Wolven in Nederland.

Leo Linnartz is sinds 1998 voor ARK Natuurontwikkeling als ecooloog, voorlichter en projectleider betrokken bij projecten rondom wilde paarden en runderen, wisent, eland, wolf en wilde kat. Vanaf de oprichting in 2008 is hij betrokken bij het samenwerkingsverband Wolven in Nederland.

Martin Drenthen is natuur- en milieufilosoof en werkzaam als universitair hoofddocent aan het Institute for Science, Innovation and Society aan de Radboud Universiteit Nijmegen en als coördinator van het Centre for Nature and Society. Hij doet onderzoek naar en publiceert over de ethische betekenis van onze relatie met natuur en landschap en schreef onder andere *Grenzen aan wildheid* (Damon 2003).

Michiel van der Weide werkt bij de Vereniging Natuurmonumenten op het landelijk kantoor en adviseert over dieren in natuurgebieden en daarbuiten. Ruimte voor natuurlijke processen, zoals de rol van (grote) predatoren, hebben daarbij zijn speciale belangstelling.

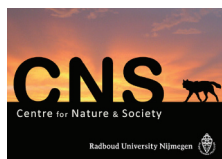
OVER DE DEELNEMENDE ORGANISATIES

ARK

ARK verlegt de grenzen voor wilde natuur en zet zich in voor robuuste natuur met meanderende rivieren, stuivende duinen vol wilde en wildlevende grazers en hun predatoren. Niet alleen voor de natuur zelf, maar ook voor mensen om ervan te genieten en er een boterham mee te verdienen.

www.ark.eu

CNS

Het Centre for Nature and Society (Centrum voor Natuur en Samenleving, CNS) is onderdeel van het Institute for Science, Innovation and Society (ISIS) aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Het CNS doet filosofisch en sociaalwetenschappelijk onderzoek naar de relatie mens-natuur, en naar de rol van bepaalde opvattingen over en interpretaties van de natuur in conflicten en debatten rond natuur en landschap.

www.ru.nl/science/isis/societal-output/nature-society

NATUURMONUMENTEN

De Vereniging Natuurmonumenten beschermt natuur overal in Nederland en streeft ernaar een beweging te zijn van mensen met hart voor de natuur. Natuurmonumenten is in 1905 opgericht en beheert anno 2015 ruim 100.000 hectare; van uitgestrekte, robuuste natuur tot zeer kleine, maar vaak zeer waardevolle gebieden.

www.natuurmonumenten.nl

REWILDING FOUNDATION

De Rewilding Foundation is een stichting die zich wereldwijd inzet voor bescherming van natuurgebieden met roofdieren en hun prooidieren als sleutelsoorten.

www.rewildingfoundation.org

STUDIO WOLVERINE

Studio Wolverine verzorgt publicaties, natuurillustraties en natuurfotografie in opdracht of uit stock. Daarnaast wordt veldecologisch onderzoek uitgevoerd aan voornamelijk zoogdieren.

www.studiowolverine.com

WOLVEN IN NEDERLAND

Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal natuurorganisaties, dat de verwachte komst van de wolf in Nederland op een zorgzame wijze wil begeleiden. Wij zetten ons in om een conflictarm samenleven van mens en wolf te realiseren. Dat doen we door mythes en sprookjes van de waarheid te onderscheiden, objectieve voorlichting te geven en een platform te bieden voor mogelijk tegenstrijdige belangen. De vijf auteurs van dit boekje zijn ook aan dit platform verbonden.

www.wolvenin nederland.nl

DE WOLF KOMT WEER KIJKEN

De meesten van ons kennen wolven alleen uit sprookjes, het lied van drs. P en de dierentuin. Nu er wolven in onze contreien gesignaleerd zijn, merken we dat we feitelijk weinig over hun leefwijze weten. Is het niet eng zo'n wild dier in ons kleine land? Kun je nog wel in de bossen wandelen en lopen onze huisdieren geen gevaar?

Vijf wolvenkenners geven in dit boekje antwoord op alle vragen die er over wolven leven. Ze vertellen over het gedrag van wolven, hun geschiedenis in (West-)Europa, en maken je nieuwsgierig naar wat het kan betekenen als een wolvenpopulatie zich hier vestigt. Moeten we bang zijn of juist blij dat wilde dieren hier (weer) willen leven?

De auteurs zijn ieder deskundig vanuit een andere optiek: **DICK KLEES** is fotograaf en illustrator bij Studio Wolverine. **ERWIN VAN MAANEN** is ecoleog en milieukundige bij EcoNatura. **LEO LINNARTZ** is ecoleog voor natuur- en landschaps-ontwikkeling bij ARK. **MARTIN DRENTHEN** is hoofd-docent filosofie bij de Radboud Universiteit Nijmegen. **MICHIEL VAN DER WEIDE** is beleidsmedewerker bij Natuurmonumenten.

De auteurs zijn verenigd in www.wolvenin nederland.nl

ALLES WAT JE WILT ÉN MOET WETEN OVER WOLVEN

ISBN 978-90 5210 9862

9 789052 109862

www.kosmosuitgevers.nl

KOSMOS

Nur 436/460